

Leidraad

voor het

Beheer

van

Reeën

VERENIGING

"Het Reewild"

november 2007

Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging
Vereniging Het Reewild

INHOUD

- I. Inleiding
- II. Reeën in Nederland
- III. Wettelijk kader
- IV. Beheer:
  - a. populatiebeheer
  - b. verkeersveiligheid
  - c. schade aan bos- en landbouw
  - d. het voorkomen en bestrijden van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren
- V. Wildmerken
- VI. Monitoren
- VII. Terugkerende cyclus
- VIII. Beheer ree in Natura-2000 gebieden

Bijlagen

- 1. Artikel 10 Besluit faunabeheer
  - 2. Draagkrachtmethodes
  - 3. Voorjaarstelling
  - 4. Draagkrachtberekening volgens methode 'Van Haaften'
  - 5. Gewichten van geschoten reeën
  - 6. Bepaling van het conditieproduct volgens J. Smit
  - 7. Beheer ree in Natura-2000 gebieden
-

Leidraad voor het beheer van reeën

I INLEIDING

Jagers houden zich sinds jaar en dag bezig met het beheer van reewild. Sinds het inwerking treden van de Flora-en faunawet worden reeën niet meer tot de wildsoorten gerekend. Het zijn beschermde dieren. Dat betekent dat reeën met rust moeten worden gelaten, tenzij er belangen zijn die een inbreuk op die bescherming rechtvaardigen. Die belangen zijn in artikel 68 van de wet genoemd.

Het is aan de Faunabeheereenheid (FBE), waarin terreineigenaren, agrarische grondgebruikers, beheerders natuurterreinen en jachthouders zijn vertegenwoordigd, om in het faunabeheerplan aan te geven in hoeverre die belangen in het werkgebied van de FBE spelen en er een noodzaak bestaat om in te grijpen in reewildpopulaties. Wanneer die noodzaak aanwezig is, zijn de jagers verenigd in de wildbeheereenheden (WBE's) bij de uitvoering van dat beheer betrokken.

De Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging* en de Vereniging Het Reewild** willen met deze leidraad de jagers, de WBE's en de FBE's een handreiking geven voor een uniforme aanpak van het beheer van reewildpopulaties. Deze aanpak leidt tot een set aan gegevens, waardoor ook aan de wettelijke vereisten van een faunabeheerplan kan worden voldaan.

II REEËN IN NEDERLAND

De afgelopen vijftig jaar is het aantal reeën in ons land fors toegenomen. Deze toename is onder andere af te lezen uit het afschot, dat is gerelateerd aan het aantal reeën dat jaarlijks tijdens voorjaarstellingen wordt waargenomen. In 1960 werden ca. 4000 reeën geschoten, in 2005 waren dat er ruim 15.000. Recente voorjaarstellingen (april) door wildbeheereenheden in 2006 wijzen op een voorjaarsstand van minimaal 58.000 reeën (*Nieuwsbrief WBE Databank nr. 7*). Daar tijdens de telling niet alle aanwezige reeën worden waargenomen, moet dit getal als een ondergrens worden aangemerkt.

De toename van het aantal reeën is opmerkelijk in een land met 16 miljoen mensen, met een daardoor grote recreatiedruk in de groene delen van Nederland. Een land ook met een infrastructuur van tienduizenden kilometers wegen die intensief worden gebruikt en met een intensieve landbouw en veehouderij.

---

* De Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging is een landelijke vereniging die deskundig is op het gebied van jacht, faunabeheer en schadebestrijding. Zij behartigt de belangen van wildbeheereenheden en leden.

* *De Vereniging Het Reewild is een landelijke vereniging die zich specifiek bezig houdt met reewild. Zij streeft naar het behoud van duurzame populaties reeën en de bevordering van het welzijn van reeën in Nederland.

Reeën komen niet alleen voor in natuurgebieden, maar voelen zich ook goed thuis in het cultuurlandschap van nu. Veel gebieden waar reeën voorkomen zijn ‘vol’. Dit uit zich in een jaarlijks terugkerende migratie van uitgestoten dieren, die zich elders een plek moeten zien te verwerven. Op zoek naar een geschikte leefomgeving, moeten deze dieren vaak wegen oversteken hetgeen leidt tot aanrijdingen. Ook marginale en voor reeën in feite ongeschikte biotopen worden zodoende bezet, hetgeen leidt tot lichamelijk slecht ontwikkelde dieren.

Behalve aan bosverjonging, kunnen reeën ook lokaal schade veroorzaken aan land- en tuinbouwgewassen.

Om bovengenoemde redenen worden in de meeste gebieden in ons land de reepopulaties ieder jaar door afschot in aantal beperkt. Niet ingrijpen in reeënpopulaties leidt tot overbevolking c.q. ruimtegebrek, waardoor voedselschaarste en stress optreedt. Dit uit zich in een verminderd welzijn van de dieren, die is af te lezen aan lagere gewichten, geringe geweeiontwikkeling en het vaker optreden van parasitaire ziekten. Kortom, een te hoge dichtheid gaat ten koste van dierenwelzijn. Dit aspect is ook aan de orde bij aanrijdingen met reeën. Niet ieder aangereden ree is op slag dood. Door aanrijdingen verwonde reeën verdwijnen vaak in het bos, lijden en gaan uiteindelijk dood.

III WETTELIJK KADER

Reeën zijn volgens de Flora-en faunawet beschermde inheemse dieren. Het is verboden deze dieren te verontrusten, te vangen of te doden. De wet geeft hiervoor echter wel een aantal uitzonderingen. In artikel 68 van de wet worden deze opgesomd:

1. belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid
2. belang van verkeersveiligheid
3. voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, bossen en vee
4. ter voorkoming van schade aan flora en fauna
5. andere bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) aangewezen belangen

Deze bij AMvB aangewezen belangen zijn genoemd in artikel 4 van het Besluit ‘Beheer en schadebestrijding dieren’, te weten

- voorkoming en bestrijding van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren behorende tot ree, edelhert, wild zwijn en damhert
- populatiebeheer: het reguleren van de populatieomvang van dieren (edelhert, wild zwijn, damhert en ree) met dien verstande dat vanwege dit belang slechts ontheffing kan worden verleend indien de aanleiding is gelegen in de schadehistorie ter plaatse en van het omringende gebied of de maximale populatieomvang in relatie tot de draagkracht van het gebied waarin de dieren zich bevinden.

De Faunabeheereenheid is de aangewezen instantie om ontheffing aan te vragen voor afschot van reeën. Zij zal in haar faunabeheerplan een onderbouwing moeten geven van de noodzaak tot ingrijpen. In artikel 10a t/m m van het ‘Besluit faunabeheer’ is aangegeven waaraan dat faunabeheerplan moet voldoen (*zie bijlage 1*). In het hoofdstuk Beheer wordt aangegeven op welke wijze aan deze vereisten wordt voldaan.

IV BEHEER

Beheer van reewild kan om onderstaande redenen aan de orde zijn:

- a) Populatiebeheer
- b) Verkeersveiligheid
- c) Schade aan de land-, bos- en tuinbouw
- d) Voorkomen en bestrijden van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren

Er zijn in de loop der jaren verschillende methoden ontwikkeld, waarmee een draagkracht van het terrein kan worden bepaald (*zie bijlage 2*). De oudste en door de meeste wildbeheereenheden gebruikte methode is die van Van Haaften. Op advies van de Commissie Beheerplan* van de VHR wordt in deze leidraad die methode als uitgangspunt gehanteerd.

Een andere recent beschreven methode is het 'logistische model' door R. Schoon. (*zie bijlage 1*) Het is de moeite waard dit model in een aantal gebieden in ons land te testen op zijn praktische bruikbaarheid. Afhankelijk van de bevindingen kan het in de toekomst mogelijk dienen als alternatief voor de in deze leidraad beschreven aanpak van het beheer van reewild.

a. Populatiebeheer

Ingrijpen in populaties om te voorkomen dat er 'te veel dieren op een bepaald oppervlak aanwezig zijn' en er daardoor dierenwelzijnsproblemen optreden, valt onder de titel populatiebeheer. De wet geeft voor dit preventief ingrijpen ook expliciet de mogelijkheid. Om hier invulling aan te geven moet bekend zijn hoeveel reeën in een gebied aanwezig zijn, wat de gewenste stand en hoeveel reeën jaarlijks uit de populatie moeten worden weggenomen. Vervolgens moet worden 'gemeten' of de beheeringreep effect heeft. Dat eist artikel 10 van het 'Besluit faunabeheer'.

Stand

Reeën vertoeven overdag veelal in dekking (bos, riet e.d.). In de schemering worden ze meestal actief en komen ze tevoorschijn om voedsel te zoeken. De avond en vroege ochtend zijn dan ook de beste tijdstippen om reeën te tellen. Maar niet alle reeën treden op hetzelfde moment buiten de dekking. Het exact vaststellen van het aantal reeën dat in een gebied aanwezig is, is dan ook niet mogelijk. Wel kan door middel van een voorjaarstelling (april), waarbij achtereenvolgens gedurende een avond-ochtend-avond wordt geteld (*zie bijlage 3*), een indruk worden verkregen van het aantal aanwezige reeën. De ervaring leert dat tijdens een dergelijke telling niet alle aanwezige reeën worden waargenomen. Het uiteindelijke telresultaat geeft een ondergrens van het werkelijk aantal aanwezige reeën die kan dienen als uitgangspunt voor het beheer. Bij een lage uitkomst van de telling als gevolg van bijvoorbeeld extreme weersomstandigheden, kan de WBE uitgaan van het gemiddelde van de laatste drie jaren.

Aanvullend kunnen jaarrond tellingen worden uitgevoerd. Deze geven niet alleen informatie waar de reeën zich gedurende het jaar ophouden, maar kunnen de conclusies van de schemertellingen aanscherpen.

-----
* In de commissie Beheerplan van de VHR hadden zitting Dr. A.P.M. Rutten (voorzitter), J. Riezebos en G.J. Spek. Adviseurs waren prof. J.L. van Haaften en mr. P.C.H. van Schooten.

Opgemerkt wordt nog dat ook de reeën die aanwezig zijn in natuurgebieden waar geen afschot plaatsvindt, wel bij de telling worden betrokken.

Door de telling ieder jaar op dezelfde wijze en op hetzelfde tijdstip uit te voeren, geven de telresultaten gedurende een reeks van jaren een trend in de aantalontwikkeling. Wanneer een populatie groeit, zullen er ook meer dieren tijdens een telling worden waargenomen. Het omgekeerde geldt ook. Deze trend geeft een houvast bij het beheer van reewildpopulaties. Immers, wanneer het doel is de populatie niet verder in aantal te laten toenemen en uit de tellingen blijkt dat dit toch het geval is, moet het beheer (noodzakelijke afschot) worden bijgesteld.

- Organiseren voorjaargestelling en vastleggen resultaat.

Door te tellen kan voor het faunabeheerplan worden voldaan aan art.10 c Besluit faunabeheer.

Gewenste stand

Het is van belang om aan te kunnen geven hoeveel reeën er kunnen leven zonder dat er dierenwelzijnsproblemen optreden. De kwaliteit en kwantiteit van de biotoop (leefmilieu) is bepalend voor dat aantal. Men spreekt ook wel over de draagkracht van een terrein.

De methode Van Haften (*zie bijlage 4*) geeft een puntenclassificatie voor de kwaliteit van de biotoop, waarbij een bepaald aantal reeën per 100 hectare dekking aanwezig kunnen zijn.

Bij die populatiedichtheid raken de reeën niet in een slechte conditie.

- De draagkracht van het gebied voor reeën bepalen

Hiermee kan voor het faunabeheerplan worden voldaan aan art. 10 f,i Besluit faunabeheer.

Vaststellen afschot

Wanneer de uitkomst van de voorjaargestellingen boven de berekende draagkracht ligt, zullen er jaarlijks een aantal dieren uit de populatie moeten worden weggenomen. Hoeveel dat er zijn is niet exact aan te geven. Maar de tellingen en de verwachte reproductie geven wel houvast om dat aantal bij benadering te bepalen. Uit het aantal in het vroege voorjaar aanwezige reeëiten en de verwachte reproductie kan een schatting worden gemaakt van de netto aanwas.

Die netto aanwas kan van terrein tot terrein nogal verschillen, afhankelijk van bijvoorbeeld de invloed van predatie. Voor de berekening van de aanwas kan worden uitgegaan van een gemiddelde van 85 procent van alle vrouwelijke dieren (inclusief smalreeën).

Wanneer het doel is de populatie (voorjaarsstand) op het huidige niveau te houden, dan zal het aantal dieren dat uit de populatie moet worden weggenomen in dezelfde orde van grootte moeten liggen als het aantal dieren dat er jaarlijks bij komt (aanwas). Wil men evenwel de stand verhogen, dan zal het afschot moeten worden verminderd. Voor het verlagen van de gewenste voorjaarsstand, zal het afschot juist moeten worden verhoogd.

- Vaststellen afschot op basis van uitkomst tellingen, gewenste stand en verwachte aanwas

Hiermee kan voor het faunabeheerplan worden voldaan aan art. 10 g,h, j Besluit faunabeheer.

Aantalregulatie

In een natuurlijke situatie vindt de grootste sterfte plaats onder de jonge, oude en verzwakte dieren plaats. Bij de regulatie van de aantallen kan daarom worden vastgehouden aan een verdeling van het afschot van 50 procent in de kalveren en 1-jarige dieren. De rest van het afschot kan dan worden verdeeld onder slecht in conditie zijnde dieren, aangevuld met de minst sterken onder de tweejarige dieren en dieren ouder dan 5 jaar. Op deze wijze wordt de sterke sociaal dominante leeftijdsklasse van 3-5 jaar zoveel mogelijk gespaard.

Van belang is dat het toegewezen afschot, ook daadwerkelijk wordt gerealiseerd.

Dit geldt met name voor de bestandsreductie van het vrouwelijke reewild.

Het realiseren van het noodzakelijke, op basis van het faunabeheerplan door de provincie toegewezen afschot is van groter belang dan selectie op zesenders, gaffels of spitsers.

Bij populatiebeheer geldt immers het credo: 'Zahl vor Wahl'.

De periode waarin het afschot moet worden gerealiseerd is op grond van jarenlange ervaringen vastgesteld. In Nederland ligt die voor de reebokken in het voorjaar en zomer, die van de reegeiten en kalveren voornamelijk in de winter en het vroege voorjaar. Geadviseerd wordt de volgende afschotperiodes te hanteren: die voor de reebokken van 15 april t/m 15 september, die voor reegeiten en kalveren van 1 december t/m 31 maart. Provinciale verschillen in de afschotperiodes komen tot uiting in de verleende ontheffingen.

In het verlengde hiervan ligt het administratieve reewildjaar van 1 april tot 1 april.

Wanneer provincies een meerjarige ontheffing verlenen voor het afschot van jaarlijks eenzelfde aantal reeën, is het gewenst dat FBE's over een reservequotum (bijvoorbeeld 10% extra) kunnen beschikken. Dit, om tussentijds gemotiveerde aanvragen van WBE's om een groter afschot, te kunnen honoreren.

- Jagers moeten zich ervan bewust zijn dat het realiseren van het toegewezen afschot van groot belang is. Er is immers sprake van een gemotiveerde beheeringreep.
- Het aantal geschoten reeën moet worden geregistreerd

Door het afschot te registreren kan voor het faunabeheerplan worden voldaan aan art.10 h Besluit faunabeheer.

Metten effect beheeringreep

Of het beoogde doel (bv. geen populatiegroei, het voorkomen van dierenwelzijnsproblemen) wordt gehaald kan worden afgelezen uit de trend in de uitkomsten van de tellingen, de ontwikkeling van het lichaamsgewicht of het conditieproduct van de reeën. Het ree zelf vormt eigenlijk de barometer van de gezondheid van de populatie. Om te kunnen beoordelen of het beoogde doel wordt gehaald, zullen er naast populatietellingen en afschotregistratie ieder jaar een aantal gegevens van geschoten reeën moeten worden vastgelegd.

Een gezonde populatie uit zich in goed ogende gezonde dieren die een glanzende vacht hebben en geen vuile spiegel. Ook de aanwezigheid van niervet is een indicatie van de gezondheid van het individuele dier. Wanneer reeën niet goed 'in hun vel zitten' uit zich dit in minder gewicht, het aanwezig zijn van parasitaire aandoeningen en het ontbreken van niervet. Bij de bokken komt dit tot ook uitdrukking in de vorming van kleine geweitjes (soms knopbokjes). Dit soort gegevens kunnen in principe worden gebruikt voor het beoordelen van het welzijn van reeën.

Dieren in goede conditie zijn ten gevolge van hun vetvoorraden zwaarder dan dieren in slechte conditie. Het lichaamsgewicht is daarom een bruikbare maat voor de conditie. Het consequent vastleggen van het lichaamsgewicht (ontweid gewicht met kop) van de geschoten reeën en de datum waarop het afschot heeft plaatsgevonden, is daarom een ‘must’ (zie bijlage 5).

Door vervolgens ieder jaar het gemiddelde lichaamsgewicht per leeftijdscategorie vast te leggen in een grafiek, kan de gezondheidstoestand van de populatie als het ware worden afgelezen uit het verloop van de gemiddelde gewichten. Loopt dit in de loop der jaren op een gegeven moment terug, dan is dat een aanwijzing dat de conditie van de dieren terugloopt en er meer reeën aanwezig zijn dan gewenst. Wanneer die gewichten constant blijven is dat een aanwijzing dat men met het beheer op de goede weg zit. Het verloop van de gemiddelde gewichten geeft dus een indicatie of het gevoerde beheer het beoogde effect heeft of dat het beheer moet worden bijgesteld.

Om wat minder afhankelijk te zijn van verschillen in grootte van individuele reeën (er zijn net als bij mensen nu eenmaal grote, kleine, dikke en dunne reeën) kan het conditieproduct (CP) worden vastgelegd. Het CP is het ontweide gewicht in kg x 100, gedeeld door de lengte romp in cm x de hoogte borstkas in cm (zie bijlage 6). Wanneer de reewilddichtheid omhoog gaat zodat de reeën elkaar gaan beconcurreren, gaat het CP omlaag.

Voor alle duidelijkheid wordt nog opgemerkt dat lichaamsgewicht en CP van een ree een resultante is van de biotoop (leefgebied) en de aantallen waarin het daar voorkomt. Het vergelijken van gewichten en CP tussen verschillende gebieden zegt weinig, binnen een gebied wel. Het zegt iets over de gezondheidstoestand van de reeën in een bepaald gebied. Of men nu kiest voor het vastleggen van het gewicht of het CP, het moet wel consequent en nauwkeurig gebeuren.

Ook het geweigewicht is een indicatie van de gezondheidstoestand van het individuele mannelijke dieren. Een toename van het aantal reeën met slecht ontwikkelde geweien met een gering gewicht (knopbokken) is een aanwijzing voor een te hoge stand. Het consequent vastleggen van het geweigewicht is ook een mogelijkheid om een vinger aan de pols te houden omtrent de gezondheidstoestand van de populatie. Aanvullend op het gewicht of CP zou ook geweigewicht (met afgekookte en afgezaagde schedel) per leeftijdscategorie kunnen worden vastgelegd. Daarbij zou dan gekozen kunnen worden voor een onderscheid in jaarling bokken en bokken ouder dan 2 jaar. Het afkoken en wegen van de afgezaagde schedel met gewei is niet een ieders werk. In tegenstelling tot het uitvoeren van tellingen en vastleggen van het lichaamsgewicht of het CP, is het registreren van het geweigewicht niet een ‘must’ maar een mogelijkheid. Het is aan de WBE om hier al dan niet invulling aan te geven.

Om het effect van de beheeringreep te kunnen meten, moet

- het lichaamsgewicht (ontweid met kop) in kilogram tot achter de komma (bv. 14,3 kg) van geschoten reeën worden vastgelegd. De gewichten moeten per leeftijdscategorie worden geregistreerd. Als extra controle kan het CP van de geschoten dieren worden vastgelegd.

Door de gewichten van de geschoten dieren te registreren, kan voor het faunabeheerplan worden voldaan aan art.10 d, e, l, m Besluit faunabeheer.

b. Verkeersveiligheid

Doordat reeën wegen oversteken, worden er reeën aangereden. Dit leidt niet alleen tot verkeersonveilige situaties voor de weggebruiker, maar ook tot (aanzienlijke) schade aan voertuigen. Aanrijdingen met reeën doen zich gedurende het gehele jaar voor, met een piek in het voorjaar (april/mei). In deze tijd van het jaar worden de reeën territoriaal en ontstaat onrust in de populatie. Jonge dieren worden door de oudere verdreven en moeten op zoek naar een nieuw leefgebied. Hoe meer reeën aanwezig zijn, hoe meer onrust en hoe groter de kans op aanrijdingen.

Om de kans op aanrijdingen te verkleinen, kunnen wildspiegels langs de weg worden geplaatst. De effectiviteit van de al jaren in gebruik zijnde wildspiegels is evenwel twijfelachtig. De nieuwe ITEK-wildspiegels, waarmee in de Flevopolder proefnemingen worden gedaan, lijken meer effect te sorteren. Het (lokaal) inperken van de populatie is een andere maatregel om het aantal aanrijdingen te verminderen. Het kan een reden zijn om de populatie (voorjaarsstand) op een lager niveau te houden dan op grond van de draagkracht (rekenmodel Van Haften) is vastgesteld. Het kan ook een reden zijn om reeën vooral op plaatsen die als knelpunt worden aangemerkt, te schieten. Men kan ook kiezen voor een combinatie daarvan.

Aanbeveling:

In situaties waar verkeersveiligheid aan de orde is, is het verstandig vroegtijdig bokkalveren weg te nemen. Dit kan door gedurende de periode waarin het geitenafschot wordt gerealiseerd, ook een aantal bokkalveren te schieten. Veelal geven de huidige ontheffingen daarvoor al de mogelijkheid.

De geschoten bokkalveren moeten wel als bok worden verantwoord en geregistreerd.

Zou dit worden nagelaten, dan worden er verhoudingsgewijs te veel reebokken geschoten.

Dit betekent dat de jager van het toegewezen bokkenafschot een deel realiseert in december-maart (namelijk als bokkalf). De geschoten bokkalveren vallen dus onder het afschotquotum van het lopende administratieve reewildjaar.

Wanneer de gewenste voorjaarsstand eenmaal is vastgesteld is het van belang te kunnen meten of de maatregel (inperken populatie en/of afschot op specifieke knelpunten) effect heeft. Daarvoor is het nodig dat het aantal aanrijdingen met reeën nauwkeurig wordt bijgehouden. Deze registratie dient door de jagers zelf te worden georganiseerd. Zij geven de binnen hun jachtveld bekende gevallen door aan de secretaris of coördinator faunazaken van de WBE. Daarnaast is het raadzaam dat de WBE jaarlijks een overzicht vraagt van de bij de regiopolitie, dierenambulance of andere instanties gemelde aanrijdingen. Door al deze gegevens ieder jaar op kaart in te tekenen krijgt de WBE een goed beeld van waar en wanneer hoeveel aanrijdingen hebben plaatsgevonden. Specifieke knelpunten kunnen op deze wijze in beeld worden gebracht en eventueel kunnen daar aanvullende maatregelen worden genomen. (raster, verkeersmaatregelen, extra wildspiegels, nog verdere inperking populatie)

Hoewel verdrinking wettelijk gezien geen reden is voor beheer van reewild, is het toch raadzaam verdrinkingsgevallen in beeld te brengen. Op specifieke knelpunten kunnen dan gerichte maatregelen worden genomen, bijvoorbeeld het (laten) aanleggen van zogenaamde uittreemplaatsen.

Registratie van het aantal aanrijdingen, de locaties en de data waarop de aanrijdingen hebben plaatsgevonden. Betreft gegevens van jachthouders, politie, wegbermbeheerder en dierenambulance.

Door de registratie van aanrijdingen met reeën, kan voor het faunabeheerplan worden voldaan aan art.10 d,e,l,m,g,m Besluit faunabeheer.

c. Schade aan bos en land- en tuinbouwgewassen

Reeën kunnen schade veroorzaken aan bosverjonging en aan land- en tuinbouwgewassen. Vaak is dit een lokale aangelegenheid. Daar waar uitrasteren geen optie is, is het wegnemen van de schadeveroorzakers dat wel, dan wel een tijdelijke verlaging van de reewildstand. Ook hier geldt dat het vastleggen van schades door reeën noodzakelijk is. Ook dit is een aangelegenheid van de jachthouders (en boeren) binnen de WBE. Door deze schades aan te geven op een kaart, worden knelpunten binnen het werkgebied van de WBE zichtbaar.

Registratie van schade(meldingen) aan bos en land- en tuinbouwgewassen.

Door de registratie van schades door reeën kan voor het faunabeheerplan worden voldaan aan art.10 d,e,l,m, Besluit faunabeheer.

d. Voorkomen/bestrijden van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren

Mede gelet op de intrinsieke waarde van het individuele dier is het wenselijk dat in geval van onnodig lijden van een ree, kan worden opgetreden. Het gaat dan om gewonde en zieke reeën. WBE's dienen met het oog op dit belang, te beschikken over een aantal reewildmerken die voor dit doel kunnen worden gebruikt.

Resumerend

Met bovenstaande gegevens is al voor een belangrijk deel aan de wettelijke vereisten aan het faunabeheerplan, zoals aangegeven in *artikel 10 Besluit faunabeheer*, voldaan (*zie bijlage 1*). Het vereiste van de omvang van het werkgebied en een kaart met daarop de begrenzing (art.10 a,b Besluit faunabeheer), laat zich eenvoudig invullen. Wanneer in het faunabeheerplan tevens wordt aangegeven hoe wordt omgegaan met niet-aangeslotenen die wel van de ontheffing gebruik willen maken, is ook voldaan aan art. 10 k Besluit faunabeheer.

V WILDMERKEN

Teneinde controle en registratie van het afschot mogelijk te maken, is het nodig dat geschoten reeën worden voorzien van een uniek wildmerk. Dit wildmerk is ook van belang voor de data-registratie van de geschoten reeën in de faunawegwijzer. Hoewel het gebruik van deze wildmerken niet door alle provincies verplicht wordt gesteld, kan de Faunabeheereenheid die verplichting wel voorschrijven in de toestemming tot ontheffinggebruik. Dit is ook gewenst. De wildmerken worden via de Vereniging Het Reewild aan de WBE's verstrekt.

Het terugmelden van de afschotgegevens (incl. datum afschot, wildmerk, gewicht) is een ontheffingvoorwaarde. Het hier niet aan voldoen zou moeten leiden tot intrekken van de machtiging cq. ontheffing.

Het wildmerk is ook nodig in verband met de ‘eerste beoordeling’ van het geschoten dier door een gekwalificeerde jager en de traceerbaarheid die Verordening EG-178/2002 voorschrijft, alvorens het dier in de handel wordt gebracht. Per 1 januari 2008 zal dit EG voorschrift ook in ons land van kracht zijn.

VI MONITOREN

Door, zoals hiervoor is aangegeven, het aantal aanwezige reeën, het aantal geschoten reeën, het lichaamsgewicht en eventueel CP van de geschoten dieren, datum afschot, plaats, tijdstip en aantal aanrijdingen met reeën en schade door reeën aan land-, bos- en tuinbouwgewassen consequent vast te leggen, kan invulling worden gegeven aan artikel 10 van het Besluit faunabeheer. Na verloop van tijd ontstaat de mogelijkheid om een oordeel te kunnen geven omtrent de effectiviteit van de beheeringreep (afschot).

Bovengenoemde gegevens kunnen digitaal uitgewisseld worden met de WBE Databank en de Faunabeheereenheid. De WBE's en de FBE's kunnen gebruik maken van het door de KNJV ontwikkelde registratiesysteem. Jachthouders / secretarissen van WBE's leveren hun reewildgegevens via www.faanawegwijzer.nl aan. Deze gegevens komen terecht in een centrale database. Hieruit kunnen uiteindelijk de FBE, KNJV, WBE en ook de jachthouder hun gegevens betrekken.*

Het melden van deze gegevens moet, binnen 24 uur (na afschot), gebeuren door de jachthouder aan de secretaris van de WBE waarvan hij de toestemming / machtiging voor het afschot heeft ontvangen. Deze melding kan bij voorkeur digitaal via internet maar ook schriftelijk. De secretaris controleert de afschotgegevens en valideert tenslotte het afschot. Na validatie worden de gegevens automatisch opgenomen in de centrale database.

Voorts wordt onderzocht op welke wijze aangesloten kan worden bij de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF) van het ministerie van LNV.

Door de hiervoor beschreven structurele wijze van gegevensverzameling vormen WBE's een eigen dossier reewild. Daardoor zijn ze in staat om kwaliteitsgegevens te leveren aan de Faunabeheereenheid. Deze gegevens kunnen vervolgens worden gebruikt voor de evaluatie van het gevoerde beheer en herziening van de faunabeheerplannen. Ook de bijzondere leerstoel Faunabeheer van de universiteit te Wageningen kan in de toekomst desgewenst gebruik maken van deze data.

VII TERUGKERENDE CYCLUS

Op basis van inventarisaties wordt een reewildbeheerplan (zie bijlage 1) gemaakt, dat door de provincie wordt goedgekeurd. Vervolgens wordt uitvoering gegeven aan dit plan.

Hierbij worden afschot, gewichten, valwild en schades geregistreerd. Aan de hand van deze set aan gegevens wordt aan het eind van de beheerperiode geëvalueerd of het gevoerde beheer tot het gewenste doel heeft geleid en of het beheer moet worden bijgesteld.

Vanaf dat moment begint de cyclus van plannen, uitvoeren, registreren en evalueren weer opnieuw. Deze cyclus staat of valt bij een goede en consequente registratie van gegevens. Met deze cyclus leggen jagers verantwoording af over het gevoerde beheer aan de maatschappij.

VIII BEHEER REE IN NATURA-2000 GEBIEDEN

Een speciaal punt van aandacht is het beheer van reewild in zogenaamde Natura-2000 gebieden. De in ons land aangewezen Vogelrichtlijngebieden en Habitatrichtlijngebieden vormen tezamen het Europees netwerk 'Natura 2000', dat kan worden aangemerkt als een soort Europese 'Ecologische Hoofdstructuur'. In veel van deze Natura-2000 gebieden komen reeën voor. De Natuurbeschermingswet (Nbwet) schrijft voor dat alle activiteiten die de kwaliteit van die gebieden zouden kunnen verslechteren of die een verstorend effect op bepaalde soorten zouden kunnen hebben, niet mogen plaatsvinden zonder aparte Nbwet-vergunning. Wanneer evenwel die activiteit (aantalregulering reewild) is verankerd in het beheerplan dat voor ieder Natura-2000 gebied moet worden opgesteld, is die extra Nbwet vergunning niet nodig. WBE's zullen er op moeten toezien dat de toekomstige Natura-2000 beheerplannen verwijzen naar het bestaande faunabeheerplan, waarmee wordt bereikt dat vergunningplicht niet aan de orde is (*zie bijlage 7*).

Eisen waaraan een faunabeheerplan moet voldoen (art. 10 Besluit faunabeheer).

- een aanduiding van de omvang van het werkgebied van de faunabeheereenheid **(a)**
- een kaart waarop de begrenzing van het werkgebied is aangegeven **(b)**
- kwantitatieve gegevens over de populatie, met inbegrip van gegevens over de aanwezigheid van de populaties gedurende het jaar ©
- onderbouwing van de noodzaak tot beheer, waarbij wordt aangegeven welke belangen worden geschaad indien niet tot beheer zal worden overgegaan **(d)**
- beschrijving van de mate waarin deze belangen de afgelopen vijf jaar zijn geschaad **(e)**
- de gewenste stand van de populatie **(f)**
- beschrijving van de aard en omvang van de handelingen die zullen worden verricht om de gewenste stand, bedoeld in onderdeel f, te bereiken **(g)**
- per gewas een beschrijving geven van de handelingen die de afgelopen vijf jaar zijn verricht om de schade als bedoeld in onderdeel e, te voorkomen en een beschrijving van de effectiviteit van die handelingen **(h)**
- Een beschrijving van het voedselaanbod, de relatie tussen dit voedselaanbod en de grootte van de populatie van de betrokken diersoort alsmede van de mogelijkheid van uitwisseling met aangrenzende terreinen **(i)**
- Een beschrijving van de plaatsen waar en in welke perioden van het jaar waarin de in onderdeel g bedoelde handelingen zullen plaatsvinden **(j)**
- De mogelijkheid om gebruik te maken van een aan de FBE verleende ontheffing voor jachthouders die niet bij de FBE zijn aangesloten **(k)**
- Een inschatting van de verwachte effectiviteit van de in onderdeel g bedoelde handelingen **(l)**
- Een beschrijving van de wijze waarop de effectiviteit van de voorgenomen handelingen zal worden bepaald **(m)**

Draagkrachtmethodes.

Het logistische model (vlgs. R. Schoon)

Het logistische model, zoals beschreven door R. Schoon, gaat uit van een op grond van telgegevens geconstrueerde groeicurve, waarin de ecologische draagkracht is af te lezen en een aanwascurve is te construeren. Hieruit is af te lezen welke netto aanwas bij een bepaalde populatiegrootte hoort.

Ook bij deze methodiek wordt gedurende de beheerperiode nagegaan of het beoogde doel (minder schade, minder verkeersslachtoffers of het voorkomen van dierenwelzijnsproblemen) wordt gehaald..

Voor een uitgebreide uiteenzetting van deze methodiek wordt verwezen naar het tijdschrift van de Vereniging Het Reewild *Capreolus nrs. 45, 46 en 47*. De nrs. 46 en 47 bevatten een handleiding voor de berekening van de ecologische draagkracht, de aanwas en afschot. Voor het toepassen van deze beheer methode is het raadzaam via de Vereniging Het Reewild contact op te nemen met dhr. R. Schoon.

Naast de methode Van Haaften, die in deze leidraad het uitgangspunt is voor het bepalen van de draagkracht van de leefgebieden waar reeën voorkomen, en het hierboven beschreven logistische model, zijn andere in ons land beschreven en in meer of mindere mate gebruikte methodes:

- methode Poutsma
- methodiek Alterra
- methode Gelderse Achterhoek
- CP- methode volgens Smit.

De CP- methode wordt in deze leidraad gehanteerd als eventuele extra controle om de conditie van geschoten reeën te meten (zie bijlage 6).

Voorjaarstelling

Het meest geschikte tijdstip om de avond-ochtend-avond telling uit te voeren is eind maart / begin april. De reeën staan in dien tijd in gemengde groepen bijeen en laten zich goed zien. Reeën zijn vooral actief in de ochtend- en avondschemering. Een telling kan daarom het best worden uitgevoerd gedurende de vroege ochtend tot twee uur na zonsopkomst, en in de avond vanaf twee uur voor zonsondergang. Door de telling drie maal achtereenvolgend (avond-ochtend-avond) te organiseren, is men wat minder afhankelijk van de weersomstandigheid van dat moment. Die kan namelijk het telresultaat nogal beïnvloeden. Wanneer de omstandigheden daarom vragen is het ook mogelijk een ochtend-avond-ochtend telling te organiseren.

Het is van belang van iedere waargenomen groep de samenstelling in bokken, geiten en bok- en geitkalveren te noteren. In combinatie met plaats en tijdstip kunnen dan mogelijke dubbeltellingen worden voorkomen. Wanneer bijvoorbeeld de eerste avond op plaats X een geit met een bokkalf en een geitkalf wordt gezien en de avond daarop op dezelfde locatie een geit met twee bokkalveren, dan is duidelijk dat het om twee verschillende geiten met kalveren gaat. De vorm van de spiegel (let op het 'schortje' bij de geiten) is een betrouwbaar onderscheidend geslachtskenmerk. Wanneer men bijvoorbeeld vanwege de afstand dit onderscheid niet goed kan maken, behoren de waargenomen dieren in de kolom 'onbekend' te worden vermeld.

Voorbeeld telformulier

Telgebied: A.

Datum 1 ^e avondtelling	Volgnr. kaart	tijdstip	bok	Geit	bokkalf	geitkalf	onbekend	totaal
2/04/07	1	20.30	1	1	1	1		4
	2	20.45	2	1		2		5
	3	21.15		1	1	1	1	4
	4	21.30		2				2
<i>totaal</i>			3	5	2	4	1	15

Eenzelfde telformulier wordt gebruikt voor de ochtendtelling. Door van iedere telling de hoogste score te nemen per bok, geit, bokkalf en geitkalf, wordt een totaalscore voor telgebied A verkregen.

Jaarrondtelling

Los van deze voorjaarstelling wordt aanbevolen tevens een jaarrondtelling te realiseren. Deze kan worden uitgevoerd door hen die veel in het veld aanwezig zijn. Hierdoor krijgt men een beter inzicht in de verspreiding van de reeën en daarmee van het leefgebied in de zomer en winter, in de aanwas en in de conditie van de dieren.

Draagkrachtberekening volgens de waarderingsmethode 'Van Haaften'.

De draagkrachtmethode 'Van Haaften', welke is beschreven in de dissertatie '*Das Rehwild in verschiedenen Standorten der Niederlande und Slowenien. Med. ITBON 76/1968*', geeft in feite een waardering van de biotoop waar reeën voorkomen. Daarbij worden onderscheiden het veldgrenspercentage, oppervlakte weiden en akkers, dekkingspercentage, boomsoortenverdeling en zuurgraad van de grond.

Veldgrenspercentage: hierbij wordt de grens tussen dekking en open veld in procenten van de totale veldgrens uitgedrukt.

0%	0 punten
1-20%	2 punten
21-40%	5 punten
41-60%	8 punten
61-80%	11 punten
81-100%	15 punten

Oppervlakte weiden en akkers

De oppervlakte wordt uitgedrukt in procenten van het totale veldoppervlak. Alle landbouwgronden die door reeën worden gebruikt, worden meegenomen in de berekening.

0%	0 punten
1-4%	2 punten
5-10%	6 punten
11-20%	10 punten
>20%	15 punten

Dekkingspercentage:

Dit is de oppervlakte permanente dekking in procenten van de totale veldoppervlakte.

0%	0 punten
1-10%	5 punten
11-20%	10 punten
21-40%	15 punten
41-60%	20 punten
61-70%	30 punten
71-80%	20 punten
>80%	15 punten, wanneer de omgevende biotoop bos is
>80%	20 punten, wanneer de omgevende biotoop uit weide, heide of akkers bestaat

Boomsoortenverdeling

Naaldbos zonder ondergroei	2 punten
Naaldbos met ondergroei	6 punten
Gemend bos zonder ondergroei	6 punten
Gemengd bos met ondergroei	10 punten
Loofbos zonder ondergroei	8 punten
Loofbos met ondergroei	15 punten
3-50% eik	15 punten
>50% eik	20 punten

Zuurgraad (PH) bodem

< 4,0	4 punten
4,0 – 4,9	8 punten
5,0-5,9	12 punten
6,0-6,9	16 punten
>7,0	20 punten

Na het optellen van de punten is in onderstaande tabel af te lezen welke de meest gewenste dichtheid per 100 ha dekking voor het betreffende terrein is.

Biologisch toelaatbare reewilddichtheid per 100 hectare dekking in bos-en natuurgebieden

Punten	0-25	26-30	31-35	36-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-100
Aantal reeën	0	2	4	6	8	9	10	11	12

Uit recente gegevens uit de praktijk blijkt dat met name in landbouwgebieden de actuele aantallen reeën hoger kunnen liggen dan de berekende doelstanden zonder dat belangen noemenswaard worden geschaad. Daarom is voor cultuurlandschappen de puntentelling iets aangepast (zie onder). Klimaatverandering speelt hierin mogelijk ook een rol. In de winter is er meer voedsel aanwezig dan vroeger, waardoor er meer reeën in bepaalde terreinen kunnen overleven.

Biologisch toelaatbare reewilddichtheid per 100 hectare dekking in cultuurlandschappen, zoals geadviseerd door de Commissie Beheermodel van de VHR en prof. J.L. van Haften .

Punten	0-25	26-30	31-35	36-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-100
Aantal reeën	0	3	5	7	9	11	12	13	15

Voor grootschalige bos- en natuurgebieden zonder een substantieel aandeel voor reeën benutbare landbouwgronden, blijft de oude puntentelling van toepassing.

NB.

Veldreeën

De waarderingsmethode Van Haften blijkt niet goed toepasbaar voor veldreeën die leven in gebieden met weinig permanente dekking. In dit soort situaties is het dus niet goed mogelijk om vooraf een goede indicatie te hebben van een gewenste stand. Deze stand zal proefondervindelijk moeten worden vastgesteld. Hiervoor zijn de conditie van de reeën (dierenwelzijn), de mate waarin door reeën schade wordt veroorzaakt aan landbouwgewassen (economische schade) en aanrijdingen met reeën (verkeersveiligheid) bepalend.

In gebieden met veldreeën is het dus zaak om in eerste instantie op het oog de conditie van de levende dieren vast te stellen (al dan geen vuile spiegel), het valwild te registreren, de schade aan landbouwgewassen in beeld te brengen en het aantal aanrijdingen met reeën vast te leggen. Zodra er aanleiding is om over te gaan tot afschot, moeten vanzelfsprekend de lichaamsgewichten of het CP van de geschoten dieren worden vastgelegd.

Aanbevolen wordt om onderzoek te laten verrichten naar een biotoop waarderingsmethode (naar analogie van die van Van Haften) voor de open landbouwgebieden in het noorden van het land.

Edelhert en damhert

Correctie van de gewenste reewildstand voor de aanwezigheid van edelhert en of damhert kan in situaties met lage dichtheden (<5 per 100 ha) achterwege blijven. In situaties met hoge dichtheden kan correctie wel noodzakelijk zijn. Hiervoor wordt verwezen naar de expertise van de Vereniging Wildbeheer Veluwe.

Gewichten van geschoten reeën

De gewichten van de geschoten dieren moeten consequent worden genoteerd (met één cijfer achter de komma) en dit altijd in relatie met het wildmerknnummer, datum afschot en leeftijd.

Een handzame unster die tot 25 kg gaat is dus onontbeerlijk.

Een voorbeeld van de informatie die in ieder geval beschikbaar moet komen, is in een schematisch overzicht hieronder weergegeven.

Voorbeeld

Datum afschot	Wildmerk-nummer	Leeftijd						Ontweid gewicht in kg.
		Kalf (< 1 jaar)		1 – 2 jaar		> 2 jaar		
		geit	bok	smalree (geit)	jaarling (bok)	geit	bok	
11/02/07	RW 1720	x						9,2 kg.
11/02/07	RW 1721	x						8,1 kg.
15/02/07	RW 1722					x		15,8 kg.
20/02/07	RW 1723			x				12,3 kg.
8/05/07	RW 1746				x			12,0 kg.
18/05/07	RW 1747				x			11,9 kg.
1/08/07	RW 1748						x	16,3 kg.

Bij de uitwerking op WBE niveau van de gemiddelde gewichten per leeftijdscategorie is het raadzaam bij de kalveren de gemiddelden per maand te berekenen. Dit omdat het gewicht van de kalveren aan grotere schommelingen onderhevig is dan bij volwassen dieren (verschil in gewicht begin en eind afschot periode).

Bij de uitwerking van de gemiddelde gewichten van reebokken is het raadzaam een onderverdeling te maken van gemiddelde gewichten voor en na de bronst. Immers, tijdens de bronst verliest de bok het nodige aan gewicht.

Hiermee wordt ook direct duidelijk dat uitwerking van deze gegevens niet mogelijk is wanneer de datum van het afschot niet bekend is.

Bepaling conditieproduct (volgens J. Smit)

Het conditieproduct (CP) is een maat voor de gezondheid van het ree. Het CP = gewicht in kg x 100, gedeeld door (lengte x borsthoogte in cm)*

* het gewicht is met kop en zonder ingewanden, organen, longen en hart; borsthoogte is hoogte van rug tot onderkant ribben (borstbeen) en lengte van borst tot spiegel in cm.

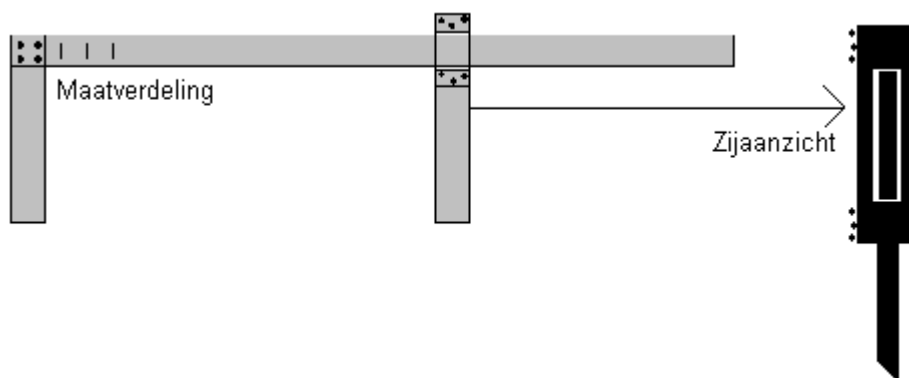
De metingen die hiervoor nodig zijn, kunnen in het veld worden gedaan.

Hulpmiddelen die nodig zijn:

1. Een lange schuifmaat (van eigen fabrikaat). De lengte van de poten moet ongeveer 25 cm zijn, van de maatstok lijkt een meter voldoende (zie tekening). Wordt een ree niet bij de auto of thuis gemeten, dan is een (aangepast) meetlint een goed hulpmiddel. Deze kunnen door de Vereniging Het Reewild beschikbaar gesteld worden.
2. Een unster die tot 25 kilo gaat.
3. Een gestandaardiseerd briefje waarop voorlopig de metingen genoteerd worden.

Smit geeft de volgende informatie over de schuifmaat en het meten:

‘Een schuifmaat maak je van metaal of van hout. Je neemt een lange lat en aan een kant schroef je een kortere meetpoot daarop vast, in een rechte hoek (links op de tekening). De andere maak je schuivend door aan onder- en bovenkant van de lange lat een verbinding te maken met de meetpoot. Op de lange lat maak je een centimeterverdeling. De lange lat kun je net zo lang maken als nodig is. Het rechter verticale gedeelte is dus schuifbaar (zie vergroting).

(naar J. Smit, okt. 2007)

Na het schot verwijder je geslachtsdelen, nieren, pens, ingewanden, lever, hart, longen en slokdarm. Kop, poten en vel blijven zitten. Een helper is altijd heel prettig. Leg het dier op de grond en zorg dat de rug recht ligt. Met de grote schuifmaat meet je eerst de lengte tussen voorkant borst en spiegel, daarna de hoogte tussen bovenkant rug en onderkant ribben (borstbeen).

Heb je alleen een meetlint, leg dan de voorkant van de borst tegen een rechtopstaand boompje, steen, of iets dergelijks, zodat het ook de grens van de borst aangeeft. Zet een stok achter de spiegel, zodat de haren platgedrukt worden. Meet dan in rechte lijn met het rollint de afstand.

De borsthoogte wordt op dezelfde manier gemeten, dus tussen twee rechtopstaande steunen, meet daar waar de ribben het langst zijn, dus ongeveer 10 cm achter de voorlopers.

Voor de zekerheid kun je enkele keren lengte en hoogte meten, neem dan het gemiddelde.

Ontweid weegt een ree bijvoorbeeld 17,5 kilo, de borsthoogte is 22 en de lengte is 66 cm.

Het CP = $1750 : 22 : 66 = 1,21$. Rond dus af op twee cijfers achter de komma.

De metingen van alle geschoten reeën moeten op dezelfde manier gebeuren.

Zijn het steeds andere jagers die zich hiermee bemoeien, zorg dan dat ieder exact weet op welke wijze gemeten moet worden. Beter is nog het door één persoon te laten doen.

Zet de gegevens in een Excel programma in de computer.

Beheer reeën in Natura-2000 gebieden

De in ons land aangewezen Vogelrichtlijngebieden en Habitatrichtlijngebieden vormen tezamen het Europees netwerk 'Natura 2000', dat kan worden aangemerkt als een soort Europese 'Ecologische Hoofdstructuur'. De verplichtingen die hier voor de lidstaten uit voortvloeien zijn voor Nederland verwerkt in de Natuurbeschermingswet 1998 (Nbwet).

In veel van deze Natura-2000 gebieden komen reeën voor. De Nbwet schrijft voor dat alle activiteiten die de kwaliteit van de gebieden zouden kunnen verslechteren of die een verstorend effect op bepaalde soorten zouden kunnen hebben, niet mogen plaatsvinden zonder Nbwet-vergunning. Wanneer evenwel die activiteit (bijvoorbeeld aantalregulering reewild) is opgenomen in het beheerplan dat voor ieder Natura-2000 gebied moet worden opgesteld, is die extra Nbwet vergunning niet nodig.

In dat Natura-2000 beheerplan dat voor de afzonderlijke gebieden moet worden opgesteld, worden de activiteiten opgesomd die geen wezenlijke invloed hebben op de soorten en habitattypen waarvoor de betreffende gebieden zijn aangewezen. Bestaand gebruik wordt in beginsel geaccepteerd. Beheer van reewildpopulaties zou hieronder kunnen worden gerangschikt. Bovendien heeft het beheer van reewildpopulaties aanwijzing tot Vogelrichtlijngebied of Habitatrichtlijngebied niet in de weg gestaan.

Het komt er dus op aan dat beheer van reewild een zodanige verankering krijgt in de nog op te stellen Natura-2000 beheerplannen, dat geen aparte Nbwet vergunning nodig is. Op initiatief van de KNJV en via de KNJV gewesten hebben veel WBE's al via de inspraakprocedure aangegeven betrokken te willen worden bij het opstellen van de Natura-2000 beheerplannen.

De KNJV en Vereniging Het Reewild zullen betrokken WBE's daarbij zoveel mogelijk ter zijde staan.